

Maatschappelijk Verantwoord

Instrument voor zelfevaluatie actief
burgerschap en sociale Integratie

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Maatschappelijk Verantwoord

Instrument voor zelfevaluatie actief burgerschap en sociale Integratie

April 2009

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

**scholenpanels
burgerschap**

Verantwoording

© 2009 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het scholen toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van SLO deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te vereenvoudigen voor gebruik in en ten behoeve van de school.

Auteur: Jeroen Bron

In samenwerking met: Scholenpanels Burgerschap

Met medewerking van: Ina Berlet, Annette Thijs

Met dank aan de scholen voor primair en voortgezet onderwijs uit de scholenpanels burgerschap (www.scholenpanels.nl) voor hun feedback en verbeter suggesties.

Besteladres

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling
Secretariaat O&A/MT
Postbus 2041, 7500 CA Enschede
Telefoon (053) 4840 666
Internet: O&A-mt@slo.nl

AN: 7.5057.193

Inhoud

Inleiding en uitgangspunten	5
1. Missie en visie	9
2. Doelen	11
3. Inhouden	13
4. Rol docent	15
5. Leermiddelen	17
6. De school als oefenplaats voor democratie	19
7. De school als oefenplaats voor participatie	21
8. De school als oefenplaats voor identiteitsvorming	23
9. Toetsing en kwaliteitszorg	25
Literatuur	27
Bijlage 1 Essentie van Burgerschapsvorming	29
Bijlage 2 Voorbeelden van de school als oefenplaats	31
Bijlage 3 Toezichtskader inspectie van het onderwijs, samenvatting	33

Inleiding en uitgangspunten

Doel en functie

Dit instrument is een hulpmiddel bij het bepalen of en in hoeverre een school de diverse mogelijkheden om actief burgerschap en sociale integratie te implementeren werkelijk benut. Daarbij kan de gebruiker bepalen in hoeverre een onderdeel van het schoolbeleid volgens de eigen maatstaven als voldoende wordt beoordeeld, ofwel dat dit punt voor verbetering vatbaar is.

Het instrument is niet ontworpen als afvinklijst maar als startpunt van beleidsontwikkeling voor burgerschap. Aan de hand van dit instrument kan een dialoog worden gestart over de verschillende aspecten die samenhangen met burgerschap. Die dialoog kan uitmonden in het stellen van doelen en het maken van een planning. Om al de opgenomen aspecten te behandelen is de expertise nodig van verschillende actoren in de school: de schoolleiding en teamleden vullen elkaar daarbij aan. Het is raadzaam om bij het doornemen de schoolgids en/of website en schoolbeleidsplannen bij de hand te hebben.

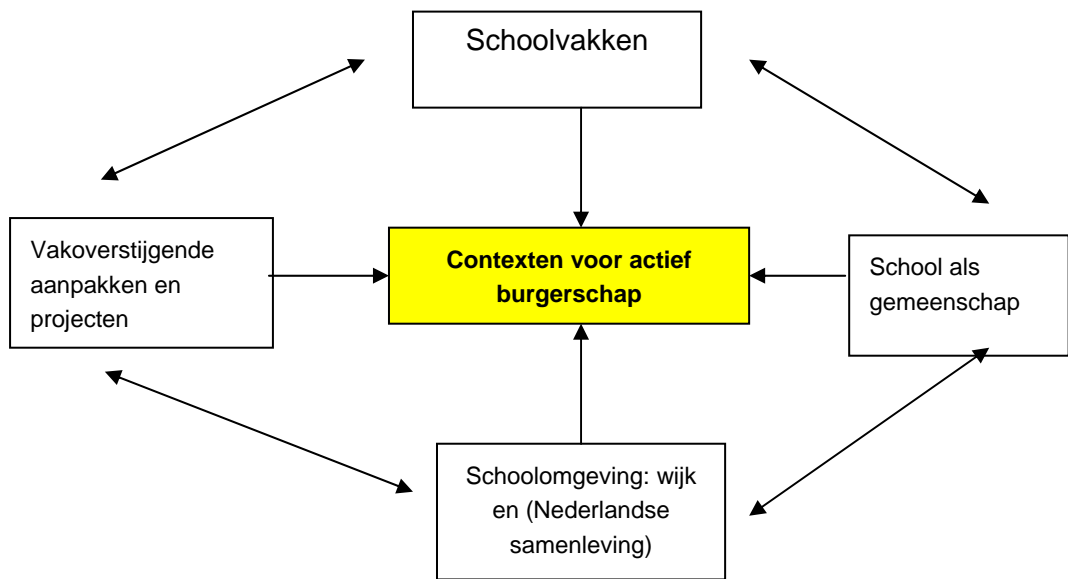
Een kanttekening dat bij het gebruik geplaatst moet worden, is dat een zelfevaluatie altijd een zekere mate van subjectiviteit met zich meebrengt: de school legt zichzelf langs de eigen meetlat. Zo nodig kan een gebruiker overwegen om een externe instantie of collega-school bij de evaluatie te betrekken.

Een brede kijk

Scholen hebben de ruimte om zelf invulling te geven aan Actief burgerschap en Sociale integratie. Daarbij zijn vele keuzemomenten te onderscheiden. Deze keuzes worden bepaald door meerdere factoren zoals:

1. De visie op burgerschap, het type burger dat men nastreeft en de bijdrage die de school daar aan kan leveren;
2. De identiteit van de school welke wordt bepaald door levensbeschouwing en/of pedagogisch-didactische uitgangspunten;
3. Kenmerken van de schoolcontext waaronder de wijk, de leerlingenpopulatie en de ouders.

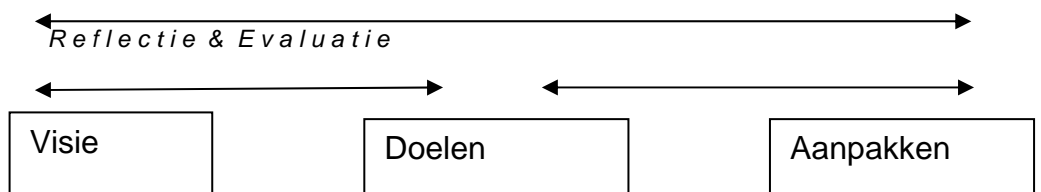
Actief Burgerschap en Sociale Integratie is geen nieuw vak, maar wel een andere manier van kijken naar de socialiserende taak van de school. Deze taak omvat zowel lesgebonden als lesoverstijgende elementen. Een belangrijk aspect van het wetsartikel over actief burgerschap en sociale integratie is gelegen in het benutten van de (gehele) school als oefenplaats voor burgerschap en integratie. Dit zelfevaluatie-instrument neemt die schoolbrede kijk op burgerschap als uitgangspunt. De analyse richt zich dan ook op diverse aspecten van de school.

Gebruik

Dit instrument volgt de sequentie: missie/visie, doelen, aanpak, evaluatie. Er kan ook voor een andere volgorde gekozen worden. Dit wordt mede bepaald door de gebruiker; docenten hebben een beter beeld van de aanpakken terwijl de schoolleiding meer zicht heeft op gestelde doelen. Uiteindelijk zal een en ander met elkaar verband moeten houden.

De verschillende onderdelen zijn niet los van elkaar te zien. De visie op burgerschap speelt een centrale rol als begin en eindpunt van een ontwikkeling. De visie vormt de basis voor gestelde doelen. De doelen op hun beurt bepalen de keuze voor een aanpak en uitgevoerde activiteiten. Het reflecteren op die activiteiten draagt weer bij aan de aanscherping van visie en doelen. Daarmee wordt ook duidelijk dat visie, doelen en aanpak in wisselwerking met elkaar staan en dat ervaringen kunnen leiden tot vergroot inzicht in visie en doelen.

Opzet

Het instrument is als volgt opgezet:

Onderdelen	Uitwerking in categorieën
Missie en visie	1. Missie en visie
Doelen	2. Doelen
Inhouden	3. Inhouden
Aanpak	4. Rol docent
	5. Leermiddelen
	6. De school als oefenplaats voor democratie
	7. De school als oefenplaats voor participatie
	8. De school als oefenplaats voor identiteit
Evaluatie	9. Toetsing en kwaliteitszorg

Iedere categorie is uitgewerkt in vier tot zes stellingen. Per stelling kan gescoord worden op:

Hoe goed doen we het nu? De antwoordcategorieën zijn: sterk, voldoende, acceptabel en zwak.

- + = sterk
- +/- = voldoende
- /+ = acceptabel
- = zwak

Rechts in de tabel staat de vraag: Willen we het verbeteren? De antwoordcategorieën zijn: ja of nee.

Per stelling is ruimte gelaten voor opmerkingen en toelichtingen. Hier kan snel geïnventariseerd worden op welke wijze de stelling zichtbaar is op de eigen school.

Hoe goed doen we het nu?						
Willen we het verbeteren?						
+	+/-	-	-		ja	nee
		/+		stelling...		

De stelling waarvoor geldt dat deze voor verbetering vatbaar is, kan worden getransporteerd naar een tweede tabel. Daarbij kan worden aangegeven wat verbeterd dient te worden, hoe, door wie en wanneer. Al doende ontstaat een basis voor een verbeterplan voor burgerschap op school.

Inhouden

Het instrument 'maatschappelijk verantwoord' gaat niet expliciet in op leerinhouden. Hiervoor zijn door SLO andere publicaties ontwikkeld of nog in ontwikkeling. In de bijlage zijn twee voorbeeldmatig uitgewerkte samenvattingen opgenomen van inhouden en activiteiten.

Uitgangspunten van dit instrument

1. De school is een socialiserend instituut dat met een gerichte, systematische aanpak een structurele bijdrage kan leveren aan Actief burgerschap en sociale integratie.
2. Het staat iedere school grotendeels vrij om zelf vorm en inhoud te geven aan de wet actief burgerschap en sociale integratie. Scholen bepalen op welke wijze kan worden aangesloten op de eigen identiteit en missie van de school en de kenmerken van de schoolpopulatie en schoolomgeving. Dit zelfevaluatie-instrument neemt de verscheidenheid aan scholen als uitgangspunt.
3. Actief Burgerschap en Sociale Integratie maakt deel uit van het toezichtskader van de Inspectie van het Onderwijs. Dit instrument helpt bij het ontwikkelen van visie, het stellen van doelen en het bepalen van een planmatige aanpak (indicator 1). Ook meegenomen zijn: rekening houden met populaties en eventuele risico's en het gebruiken van de school als oefenplaats. Minder expliciete aandacht is geschonken aan de door de inspectie opgesomde basiswaarden, en de kennisaspecten van de gerichtheid op de Nederlandse samenleving en de democratische rechtsstaat. Aanzetten hiervoor zijn opgenomen in de bijlagen.
4. Actief Burgerschap en Sociale Integratie is geen geheel nieuw onderwerp waarmee scholen nog weinig vertrouwd zijn, maar bouwt voort op een bestaande praktijk. Het verhelderen van de essentie van Actief Burgerschap en Sociale Integratie is daarom een belangrijk element van het zelfevaluatie-instrument. Hierbij staan de eerder door SLO uitgewerkte kaders centraal.
5. Scholen voeren al een kwaliteitsbeleid en gebruiken daarvoor een methodiek. Op termijn zullen Actief Burgerschap en Sociale Integratie worden geborgd in de bestaande systemen van kwaliteitszorg.
6. Burgerschapsvorming is geen vak, maar vereist een schoolbrede aanpak. De toegevoegde waarde van de wet op burgerschap en integratie moet vooral gezocht worden in het benutten van de school als oefenplaats voor burgerschap, waarbij de benodigde sociale competenties en kenmerken en basisprincipes van de Nederlandse rechtsstaat aan de orde komen, beleefd en toegepast worden.

1. Missie en visie

Iedere school heeft een schoolplan waarin beschreven is welke missie de school heeft en welke visie daar bij past. De missie en visie zullen uitgaan van de (levensbeschouwelijke) identiteit van de school en de kenmerken van de omgeving en de populatie. Hierin zullen scholen verschillen. Vast staat dat Nederland een democratische rechtsstaat is met bepaalde basiswaarden. Bovendien verwacht de overheid dat scholen uitgaan van diversiteit in de samenleving en een toenemende behoefte aan sociale cohesie.

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>				<i>Willen we het verbeteren?</i>	
+	+/-	-/+	-	ja	nee

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat?	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

2. Doelen

Een planmatige aanpak vraagt om het stellen van doelen. Naarmate doelen specifiek zijn, gaat er een sterkere sturende functie vanuit. Doelen hebben een procesmatig karakter en leiden tot schoolontwikkeling op het gebied van AB&SI. Doelen zijn af te leiden uit de missie en visie van de school, uit onderzoeksresultaten, beleidsdocumenten van de school of bovenschoolse instanties en uit praktijkervaringen (positief en negatief).

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>				<i>Willen we het verbeteren?</i>		
+	+/-	- /+	-		ja	nee
				7. De school heeft de visie van de school omgezet in algemene doelen voor burgerschap. Daarbij is rekening gehouden met de context van de school (populatie, ouders, omgeving, netwerken).		
				8. De school heeft de algemene doelen verder gespecificeerd (bijvoorbeeld smart geformuleerd) tot het niveau waarop schoolleiding, coördinatoren, teams en docenten weten wat er van hen verwacht wordt per tijdsperiode.		
				9. Een school die inspraak belangrijk acht, past dit duidelijk zichtbaar toe in de eigen werkwijze. Bij het bepalen van doelen wordt een rol gegeven aan betrokkenen (bijvoorbeeld personeelsleden, ouders, leerlingen, mr).		
				10. De doelen richten zich zowel op de lesactiviteiten, de school als oefenplaats en de omgeving van de school.		
				11. Doelen (en visie) worden gecommuniceerd met ouders en instanties rond de school. Waar mogelijk wordt deze schoolomgeving ingezet bij het bereiken van de doelen.		

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

3. Inhouden

Om burgerschap op school te implementeren is het uitgewerkt tot een vastomlijnd leerstofaanbod. Dit aanbod bestaat uit de doelen t.a.v. houdingen, vaardigheden en kenniselementen die de school relevant en geschikt voor de leerlingen acht. Met name waar het de vaardigheden en houdingen betreft is het van belang te weten hoe deze inhoudelijke doelen gedidactiseerd kunnen worden en welke doe-en-leerervaringen daarbij aansluiten.

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>				<i>Willen we het verbeteren?</i>	
+	+/-	-/+	-	ja	nee

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

4. Rol docent

De docent speelt bijna vanzelfsprekend een cruciale rol bij het realiseren van burgerschapsdoelen. De mate waarin de docent overtuigd is van het belang van burgerschap en dit weet uit te dragen, is daarbij een voorwaarde. Daarbij moet de docent in staat zijn visie en doelen om te zetten in leeractiviteiten en voorbeeldgedrag. Het gaat daarbij om een combinatie van de schoolvisie en de eigen professionele opvattingen van de docent.

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>					<i>Willen we het verbeteren?</i>	
+	+/-	- /+	-	.	ja	nee

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

5. Leermiddelen

Leermiddelen kunnen het vorm geven van Actief Burgerschap en Sociale Integratie ondersteunen. Leermiddelen dienen aan te sluiten op het door de school bepaalde leerstofaanbod. Uit SLO analyses van leermiddelen voor burgerschap kan geconcludeerd worden dat zowel vakmethoden als specifiek op burgerschap gerichte materialen onderdelen van burgerschap behandelen. Leermiddelen bieden inhoud en structuur. Daarnaast moet er ruimte blijven voor het inspelen op actualiteiten, vormen van interactie en niet lesgeboden activiteiten.

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>				<i>Willen we het verbeteren?</i>	
+	+/-	-/+	-	Ja	nee

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

6. De school als oefenplaats voor democratie

Het opdoen van ervaringen door leerlingen waarbij de school als oefenplaats fungeert, vormt een cruciaal onderdeel van AB&SI. Leerlingen moeten kunnen oefenen met sociale omgangsvormen, democratische principes, verschillen in opvattingen, het oplossen van conflicten en bijdragen aan algemene belangen. Bij dit leren door te doen en leren met elkaar is het van belang te leren door te reflecteren.

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>				<i>Willen we het verbeteren?</i>	
+	+/-	-/+	-	ja	nee

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

7. De school als oefenplaats voor participatie

Het opdoen van ervaringen door leerlingen waarbij de school als oefenplaats fungeert, vormt een cruciaal onderdeel van AB&SI. Leerlingen moeten kunnen oefenen met het beïnvloeden van hun omgeving door vormen van consultatie, inspraak en inzet. Dit vraagt om diverse houdingen en vaardigheden zoals samenwerking, assertiviteit, oplossingsgerichtheid, onderscheiden individueel en collectief belang.

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>				<i>Willen we het verbeteren?</i>	
+	+/-	-/+	-	ja	nee

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

8. De school als oefenplaats voor identiteitsvorming

Identiteitsvorming vindt gedurende het hele leven plaats, maar tijdens de schoolgaande leeftijd doorloopt de identiteitsontwikkeling enkele belangrijke fasen. Identiteitsvorming vindt in belangrijke mate plaats in interactie met anderen, door contact met andere opvattingen en nieuwe informatie, door perspectiefwisseling, experimenteren met rollen en door zelfreflectie. Het onderwijs biedt tal van impulsen die dit proces stimuleren. Daarbij is niet alleen aandacht voor de uniciteit van mensen, maar ook voor gemeenschappelijkheden.

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>				<i>Willen we het verbeteren?</i>	
+	+/-	- /+	-	ja	nee

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

9. Toetsing en kwaliteitszorg

Het stellen van doelen en het doen van investeringen in de realisatie ervan, roept de vraag op met welk effect dit gebeurt. Het zicht krijgen op de opbrengsten van alle inspanningen helpt bij het reflecteren op de eigen aanpak.

<i>Hoe goed doen we het nu?</i>				<i>Willen we het verbeteren?</i>		
+	+/-	- /+	-		ja	nee
				41. Bij de gestelde doelen (zie punt 2) is rekening gehouden met wijzen waarop de voortgang kan worden bijgehouden. Doelen zijn meetbaar en/of van indicatoren voorzien.		
				42. De school hanteert een procedure om zicht te krijgen op de leereffecten bij leerlingen op korte en langere termijn t.a.v. kennis-, vaardigheid en houdingaspecten van AB&SI.		
				43. De opbrengsten worden gebruikt om het beleid t.a.v. visie, doelen, aanpakken en resultaten te toetsen en waar nodig bij te stellen.		
				44. De bijdrage van personeelsleden aan de doelen voor burgerschap maken deel uit van functioneringsgesprekken.		

Wat gaan we verbeteren, hoe en door wie?			
Wat	Hoe / actie?	Door wie?	Planning

Literatuur

Department for Education and Skills (2003).

The school self-evaluation tool for Citizenship Education. DFES, QCA, NCSL, ACT. London.

Her Majesty's Inspectorate of Education (2001).

How good is our school? Self-evaluation using quality indicators. Her Majesty's Inspectorate of Education (HMI). Norwich.

Inspectie van het onderwijs (2006).

Toezicht op burgerschap en integratie. Inspectie van het onderwijs, Utrecht.

Q-primair (2004).

Kiezen voor Kwaliteit. Instrumenten de maat genomen. Q Primair. Den Haag.

SLO, Bron, J (2006).

Een basis voor burgerschap; een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs. SLO, Enschede.

Unesco (2005).

Tool for Quality Assurance of Education for Democratic Citizenship in schools. Unesco / Council of Europe / Centre for Educational policy Studies. Paris.

Bijlage 1

Essenties van Burgerschapsvorming

Overzichtsdokument			
	Democratie	Participatie	Identiteit
Houdingen	<p>De oplossingsgerichte burger <i>wil:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - oplossingsgericht omgaan met tegengestelde belangen en opvattingen; - bewust omgaan met verhouding tussen individuele en algemene belangen. 	<p>De actieve burger <i>wil:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - bijdragen aan de kwaliteit van de sociaal- menselijke omgeving en de fysiek- ruimtelijke omgeving (leefbaarheid). 	<p>De verantwoordelijke burger <i>wil:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - respect tonen en zich (mede)verantwoordelijk voelen voor: <ul style="list-style-type: none"> - de eigen ontplooiing; - de ontplooiing van anderen; - de kwaliteit van de Nederlandse samenleving. - kritisch reflecteren op de eigen opvattingen en gedragingen in relatie tot algemeen aanvaarde waarden en normen.
Vaardigheden	<p>De zich informerende burger <i>kan:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - informatievaardigheden toepassen; - standpunten uiten, verantwoorden, uitwisselen en bijstellen in discussie, debat en dialoog; - kritisch omgaan met bronnen. 	<p>De sociaal- communicatieve burger <i>kan:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - sociaal- communicatieve vaardigheden toepassen; - een verbetering in de omgeving organiseren en initiëren; - regels en afspraken maken en uitvoeren. 	<p>De zich inlevende burger <i>kan:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - rolnemingsvaardigheden in een samenleving die zich kenmerkt door diversiteit; - samenwerken met anderen ongeacht achtergronden.
Kennis	<p>De democratisch geletterde burger <i>heeft inzicht in:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - de basisprincipes van democratie en rechtsstaat; - de relatie burger - staat op het gebied van rechten en plichten; - de staatsinrichting van Nederland en Europa. 	<p>De sociaal geletterde burger <i>heeft inzicht in:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - mogelijkheden van participatie in de Nederlandse samenleving. 	<p>De cultureel geletterde burger <i>heeft inzicht in:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - kennis van Nederland als multiculturele samenleving.

* Het betreft hier een samenvatting van een kernleerplan dat SLO in de loop van 2009 publiceert.

Bijlage 2

Voorbeelden van de school als oefenplaats

Democratie

- debatteren
- schoolverkiezingen
- leerlingenraad
- klasvergadering
- conflicthantering
- bezoek gemeenteraad of 2e kamer
- krant in de klas.

Participatie

- (leerlingen) commissies op school
- peer mediation
- maatschappelijke stage
- (internet)petitie starten
- schoolkrant
- signaleren onveilige plekken rond school
- meedenken over verbetering in klas, school, buurt
- opstellen omgangsregels
- straatspeeldag organiseren
- goed doel bepalen en geld inzamelen
- systematisch gebruik programma voor sociale competenties.

Identiteit

- bezoek gebedshuis
- bezoek cultuurhistorisch museum
- vrije teksten schrijven
- ontwikkelen eigen webpagina op schoolsite
- oefenen met rolwisseling (in debat of dramaopdracht)
- vieringen (religieus of maatschappelijk)
- karakterportretten van 'helden'
- adopteer een (oorlogs)monument.

Bijlage 3

Toezichtskader Inspectie van het onderwijs, samenvatting

Indicator 'Zorg voor kwaliteit'

Aandachtspunten:

1. Visie en planmatigheid

De school heeft een visie op burgerschap en integratie en maakt daar een plan voor.

2. Verantwoording

De school kan die visie en dat plan verantwoorden.

3. Resultaten

De school evalueert of de beoogde doelen worden gerealiseerd.

4. Risico's

De school houdt rekening met risico's en ongewenste opvattingen, houdingen en gedragingen van leerlingen met betrekking tot dit onderwerp.

Indicator 'Onderwijsaanbod'

Aandachtspunten:

5. Sociale competenties

De school heeft een structureel aanbod dat zich richt op de bevordering van sociale competenties.

6. Openheid naar de samenleving en de diversiteit die daarin aanwezig is;

- een open en actieve opstelling naar lokale en/of regionale omgeving;
- leerlingen daarmee in contact brengen;
- de diversiteit kan betrekking hebben op de verschillende achtergronden van leeftijdgenoten en de verscheidenheid aan godsdiensten, etniciteiten, culturen, opvattingen, leefwijzen en gewoonten.

7. Basiswaarden en democratische rechtsstaat

De school bevordert basiswaarden en de kennis, houdingen en vaardigheden die nodig zijn voor participatie in de democratische rechtsstaat.

Basiswaarden:

- vrijheid van meningsuiting
- gelijkwaardigheid
- begrip voor anderen
- verdraagzaamheid
- autonomie
- afwijzen van onverdraagzaamheid
- afwijzen van discriminatie.

8. De school als oefenplaats

- de school brengt burgerschap en integratie ook zélf in praktijk; ze zijn zichtbaar in de school en leerlingen kunnen er zelf mee oefenen
- de school als leer- en werkomgeving.

Zie verder: Inspectie van het onderwijs (2006) Toezicht op burgerschap en integratie.

SLO is het nationaal expertisecentrum voor leerplan-ontwikkeling. Al 30 jaar geven wij inhoud aan leren en innovatie in de driehoek tussen overheid, wetenschap en onderwijspraktijk. Onze expertise bevindt zich op het terrein van doelen, inhouden en organisatie van leren. Zowel in Nederland als daarbuiten.

Door die jarenlange expertise weten wij wat er speelt en zijn wij als geen ander in staat trends, ontwikkelingen en maatschappelijke vraagstukken te duiden en in een breder onderwijskader te plaatsen. Dat doen we op een open, innovatieve en professionele wijze samen met beleidsmakers, scholen, universiteiten en vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo